

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В НУШ

У статті актуалізовано проблему національно-патріотичного виховання учнів у Новій українській школі. Розкрито зміст і дидактико-методичний потенціал підручника української літератури для 5 класу як ефективного засобу формування ключової громадянської компетентності учнів.

Ключові слова: Нова українська школа, українська література, підручник, національно-патріотичне виховання, учні, ключова громадянська компетентність.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Ціннісні орієнтири сучасної шкільної літературної освіти визначаються пріоритетом національно-патріотичного виховання учнів, в основі якого виховання національної свідомості, любові до України, свого народу, шанобливого ставлення до його культури, здатності зберегти свою національну ідентичність, брати участь у розбудові та захисті своєї держави.

Формування громадянської компетентності учнів як однієї із ключових, унормованих у новому Державному стандарті базової середньої освіти (2020), передбачає виховання відповідальних громадян, здатних брати активну участь у громадському та суспільному житті (зокрема школи і класу), спираючись на розуміння загальнолюдських і суспільних цінностей [3]. Відтак актуалізується питання підготовки інноваційного навчально-методичного забезпечення

шкільного курсу української літератури в контексті продуктивної реалізації ідей національно-патріотичного виховання здобувачів загальної середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання визначеної проблеми.

Багатогранні аспекти національно-патріотичного виховання учнів задекларовано в Концепції Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року, Державному стандарті базової середньої освіти (2020), модельних навчальних програмах НУШ (2021).

Акцентуючи на значущості національного виховання в процесі вивчення української літератури, науковця Н. Волошина свого часу переконливо зазначала, що «учні мають усвідомити свою національну належність, відчутти себе причетними до національної спільноти, ім’я якій – український народ... Проймаючись національною ідеєю через художнє слово, вони споріднюються з духовною культурою свого народу, відчувають свій зв’язок з його історичною долею» [4, с. 7–8].

У публікація сучасних науковців, методистів Т.Бабійчук, Ю. Бондаренка, С. Жили, В. Пахаренка, О. Слижук, Г. Токмань, Т. Яценко приділяється увага проблемі виховання у підростаючих поколіннях громадської свідомості, любові до Батьківщини, шанобливого ставлення до історії своєї країни, її державних символів, до свого народу [1; 2; 5; 6; 7].

Мета статті – розкрити змістовий і методичний аспекти нового чинного підручника «Українська література. 5 клас» в аспекті формування ключової громадянської компетентності учнів у реаліях НУШ.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Нинішня суспільно-політична ситуація в Україні, зумовлена повномасштабною російсько-українською війною, актуалізує проблему національно-патріотичного виховання, формування громадянської компетентності учнів.

Виразною національно-патріотичною спрямованістю характеризується новий зміст сучасної шкільної літературної освіти. Так, у чинній *модельній навчальній програмі з української літератури для 5–6 класів*, підготовленій фахівцями з Інституту педагогіки НАПН України (науковий керівник – Т. Яценко), наголошується на важливості «виховання національно свідомих громадян України; формування гуманістичного світогляду, національних і загальнолюдських цінностей учнів» [8, с. 3]

Модельну навчальну програму побудовано за тематично-жанровим принципом, відтак передбачено розділи, у яких художні твори дібрано з урахуванням їх патріотичної тематики.

Змістове наповнення тематичних розділів у 5 класі «Малі жанри фольклору та літератури (прислів'я, приказки, загадки)», «Минуле українського народу: легенди, перекази, літописні оповіді», «Україна і я», «Рідна природа», а в 6 класі – «Міфи прадавньої України», «Народні пісні. Календарно-обрядові пісні», «Ліричні послання Україні» орієнтовано на виховання любові до України, рідного краю і його природи, поваги до національних традицій і символів українського народу, осмислення історичних образів українців-борців за національну незалежність, формування громадянської компетентності учнів.

Досягненню означених освітньо-виховних цілей ефективно сприяє зміст, методичний апарат та ілюстративний матеріал *підручника «Українська література. 5 клас»* (автори – Т. Яценко, В. Пахаренко, О. Слижук) [9].

Конкретизуємо прикладами. Під час вивчення тематичного розділу «Малі жанри фольклору та літератури» учням рекомендовано збагатити власний читацький досвід прислів'ями і приказками глибокого національного змісту: «Немає в світі краще рідного краю. Батьківщина – мати, умій за неї постояти. Людина без батьківщини – соловей без пісні. Батьківщина починається з сім'ї» [9, с. 13].

У рубриці «Читацький путівник» до розділу «Минуле українського народу: легенди, перекази, літописні оповіді» зазначається, що «...праукраїнці-

р'сичі створювали свої мудрі, красиві й захопливі легенди, перекази, літописні оповіді, у яких збережено історичну пам'ять народу» [9, с. 70].

Актуалізуючи знання про національні традиції і символи українського народу, у рубриці «Ти вже знаєш» передбачено таке завдання: «Пригадай відомі тобі легенди. Розкажи, що нового ти довідався/довідалася з них про звичаї, традиції, світогляд українського народу» [9, с. 70].

Візуалізації прочитаного тексту легенди про калину як один із традиційних символів української культури сприяє ілюстративний матеріал підручника і система запитань до нього. Представлені фото та репродукції картин корелюють за темою, ідеєю та образами з художнім твором, утверджують такі важливі категорії національного виховання, як «Україна», «хата», «калина», «лелека»». Як-от: «Розглянь картину О. Шупляка «Сон Калини». Який настрій намагався передати художник? З яким епізодом легенди співвідноситься ця картина? Чому калина стала символом краси, доброти та кохання?» [9, с. 71].

Збагаченню духовного світогляду школярів, вихованню шанобливого ставлення до історії України, формуванню усвідомлення особистістю себе як частини українського народу сприяє методичний апарат навчальної теми, присвяченої вивченню уривку із «Повісті минулих літ» (у переказі В. Близнеця): «Чому Київську Русь вважали однією з найкультурніших держав тогочасної Європи? У чому, на твою думку, полягає важливість для сучасників/сучасниць збереження літописних оповідей про наше минуле? Для чого варто зберігати пам'ять про минуле свого роду і народу?» [9, с. 88].

Мотивуючи п'ятикласників до текстуального вивчення художніх творів тематичного розділу «Україна і я», у рубриці «Читацький путівник» акцентується на важливості формування патріотичних почуттів особистості: «Для кожної людини в світі рідний край – найдорожчий серцю. А за що ти любиш рідну вулицю, своє село чи місто, Україну? Напевно, немає жодного письменника або письменниці, які б не змалювали у своїх творах Батьківщину, її людей, природу, які б не захоплювалися нею, не турбувалися про неї. Адже

рідна земля дорога серцю – як рідна мати. У цьому розділі ти більше довідаєшся про життя і творчість найвидатнішого українця – Тараса Шевченка. Прочитаєш поезію Богдана Лепкого та ознайомишся з творами сучасної поезії, у яких оспіваний український край» [9, с. 108].

Утвердженню високих моральних ідеалів, формуванню активної громадянської позиції учнів сприяє змістове наповнення теми, присвяченої вивченню життя і творчості Т. Шевченка. Так, у процесі ознайомлення з віршем «Учітесь, читайте...» (уривок із послання «І мертвим, і живим...») у рубриці «Поміркуй!» запропоновано особистісно зорієнтовані запитання, що спонукають учнів до глибокого осмислення провідного мотиву поезії та проведення паралелей із сучасністю: «Чому без належної освіти неможливе справжнє національне відродження народу? На твою думку, що таке чуже, а що своє в навчанні? Як поет це радить поєднувати? Як ти розумієш цю пораду? Чому, на переконання Т. Шевченка, не можна зрікатися рідного народу, його традицій, мови? Чи злободенними є ці поетові заповіді сьогодні?» [9, с. 109].

Змістовна художньо-публіцистична оповідь рубрики «Літературознавчий клуб» про сповнене випробувань і боротьби життя Т. Шевченка є передумовою для формування в уяві учнів образу митця як особистості, що й нині залишається найбільшим моральним авторитетом для українського народу. Запитання проблемного характеру спонукають п'ятикласників до розуміння духовно-моральних ідеалів поета, сприяють формуванню ціннісного ставлення до українського народу, Батьківщини, нації, розвитку вміння пояснювати власну громадянську позицію: «Які вчинки Т. Шевченка свідчать про його щире любов до України?» [9, с. 109]. Чи можна Тараса Шевченка назвати успішною людиною, переможцем? Свою думку обґрунтуй. Чому цього митця вважають найвидатнішим українцем?» [9, с. 115].

Текстоцентричний принцип навчання української літератури як основний у побудові означеного підручника створює можливості для використання текстів виховного змісту. До роздумів про історичну долю України та готовності заради неї до самопожертви спрямовує п'ятикласників текстуальне

вивчення оповідання Г. Кирпи «Мій тато став зіркою». Методичний апарат до опрацювання цієї навчальної теми передбачає систему особистісно орієнтованих запитань, що сприяють глибокому осмисленню національно-патріотичної тематики твору – прагнення українського народу до свободи, причетність кожного до історії рідного народу, важливість збереження пам'яті про найрідніших. Наприклад: «Що ти знаєш про Революцію гідності? Чи є серед близьких тобі людей учасники тієї історичної події?» [9, с. 199], «Гідність виявляється щоденно у маленьких і великих учинках. Яких саме? На підтвердження цієї думки наведи приклади з відомих тобі літературних творів та з власного життєвого досвіду» [9, с. 199], «Прослідкуй за змінами, які відбуваються в поведінці, судженнях дівчинки впродовж часу, описаного у творі. Чи стає вона дорослішою, мудрішою? Умотивуй свої міркування прикладами з тексту» [9, с. 210].

Зауважимо, що в підручнику є навчальний матеріал, у якому акцентовано на подіях російсько-української війни, розпочатої 24 лютого 2022 року. Нинішні п'ятикласники є її свідками, а подеколи, на превеликий жаль і її жертвами, тому сприйняття цих трагічних подій для них є безпосереднім. Так, дослідницькому завданню до драми-казки Олександра Олеся «Микита Кожум'яка» передує така інформація: «За однією з легенд, після того, як Микита Кожум'яка здолав Змія, він запряг його у плуг і проорав велетенську борозну. Внаслідок цього утворилися так звані Змієві вали – видовжені земляні насипи, які слугували захистом від чужоземних загарбників, передусім кочівників. Вони ще й тепер простягаються майже на 2000 км через усю Наддніпрянську Україну. Навіть через тисячі років після тих далеких подій Змієві вали є оберегом. Так, ранньою весною 2022 року танки російських загарбників, які вторглися в Україну, не змогли їх здолати і змушені були відступити поблизу села Білогородка (неподалік від Києва)» [9, с. 97].

У «Літературознавчому клубі» до анімалістичного оповідання М. Морозенко «Вірність Хатіко» проведено паралелі із сучасними подіями: «На жаль, подібні історії трапляються і в наші дні. Так, у селищі Макарів, що на

Київщині, вірний пес Ріні породи акіта-іну майже місяць чекав на порозі будинку на свою господиню Тетяну. Утім, вона загинула під час війни, яку розв'язала росія проти українського народу. Собаку вдалося врятувати завдяки підтримці небайдужих людей і волонтерів. Ріні знайшов новий дім і нових господарів» [9, с. 165].

Не залишить байдужим п'ятикласників і легендарний пес Патрон. Тож дослідницька робота над зворушливим оповіданням М. Морозенко передбачає також підготовку одноосібного або ж групового творчого проєкту «Тварини війни»: «Для цього, наприклад, довідайся інформацію про песика Патрона. Він здобув велику популярність під час війни України з росією, став улюбленим супергероєм для дорослих і дітей. Цей собака породи джек-рассел-тер'єр допоміг українським військовим виявити значну кількість вибухових пристроїв, що були встановлені російськими загарбниками. Зроби цікаву презентацію проєкту» [9, с. 167].

Висновки дослідження і перспективи подальшої наукової роботи. Чинний підручник «Українська література» для 5 класу закладів загальної середньої освіти, підготовлений авторським колективом із Інституту педагогіки НАПН України, як у змістовому, так і в методичному аспектах орієнтований на патріотичне виховання учнів, утвердження національних і загальнолюдських цінностей. Аналітико-синтетичні операції над текстом художніх творів, опрацювання відомостей про письменників, виконання компетентісно орієнтованих запитань і завдань, підготовка дослідницьких навчальних проєктів оптимально сприяють послідовному формуванню визначених у Державному стандарті базової середньої освіти ключових компетентностей учнів, зокрема й громадянської.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в організації моніторингу результативності використання підручника «Українська література» для 5 класу (автори – (Т. О. Яценко, В. І. Пахаренко, О. А. Слижук) щодо формування ключових компетентностей учнів у реаліях Нової української школи.

Література

1. Бабійчук Т. В. Мово рідна, слово рідне: зб. вибраних статей: Київ: «Видавництво Людмила», 2021. 195 с.
2. Бондаренко Ю. І. Урок літератури в системі національного виховання. Рідна школа. 1998. № 12. С. 22–26.
3. Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/uryad-zatverdiv-derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti-reformanova-ukrayinska-shkola-prodovzhitsya-u-5-9-klasah>
4. Наукові основи методики літератури: навч.-методич. посіб.; за ред. Н. Волошиної. Київ: Ленвіт, 2002. 344 с.
5. Пахаренко В. І. Шкільне шевченкознавство: навч. посіб. Черкаси: Брама-Україна, 2007. 255 с.
6. Слижук О. А. Формування громадянських компетентностей підлітків у процесі шкільного вивчення сучасної української літератури. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи*. Том: Ефекти участі в розвитку науки та освіти на відстані. Конін, Ужгород: Посвіт, 2021. С. 174–177.
7. Токмань Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі: підручник. Київ : ВД «Академія», 2012. 312 с.
8. Українська література. 5–6 класи: модельна навчальна програма; за наук. ред. Т. О. Яценко. Київ: Пед. думка, 2021. 62 с.
9. Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А. Українська література: підруч. для 5 кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2022. 256 с.

Tamila Yatsenko. Formation of students' civic competence in the process of studying Ukrainian literature at the National University of Higher Education

Summary. *The article updates the problem of national-patriotic education of students in the New Ukrainian School. Revealed the content and didactic-methodical*

potential of the Ukrainian literature textbook for the 5th grade as an effective means of forming the key civic competence of students.

Keywords: New Ukrainian school, Ukrainian literature, textbook, national-patriotic education, students, key civic competence.